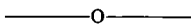

ської справи і ніяк, і нічим для ворога. Він не пив московського „кумису”, як мусіли пити колись ті українські князі, що зверталися до татарського хана за „ярликом”. Він жив і помер вірним сином України без плями і без докору.

Його місце в пантеоні України — друге після її пророка Тараса Шевченка. Твори Шевченка — Євангелія Правди української, а твори Грушевського — Біблія українського народу.

М. І. Мандрика.

ПАВЛО КОВЖУН

1896—1939

Павло Ковжун був одним з найбільш енергійних, або краще сказати — енергетичних, тобто тих, що витворюють енергію і наснажують нею інших — мистців. Такі мистці появляються на переломі діб, вони бистрі і вдумливі, прочувають інстинктом ті рушійні сили, що оформлюють дану добу, їх цікавить усе нове і незнане, а водночас вони виростили з давніших традицій, знають їх, і кожен рух у майбутнє уявляють собі як дальше продовження вартостей минулого. Серед великої кількості мистців, що творять у кожній добі, лиш небагатьом суджено мати той дар всеохопности, який робить мистецьку діяльність тих вибраних такою живою, інтересною, пробоевою, правдивим прапором своєї доби.

До таких, власне, мистців належав Павло Ковжун. Його короткий жителіс: народився на Волині, студіював у Києві; якраз у передвоєнні роки, захопився новими течіями в мистецтві, відбув усю воєнну визвольну кампанію в рядах української армії, після війни був інтернований поляками в Тарнові, з 1922 р. у Львові. Те, що за своє коротке життя — усього 43 роки — він зробив для українського мистецтва, вписано до найсвітліших сторінок його історії. За 17 років праці у Львові він стояв у самому осередку, можна б сказати, навіть як центральна постать тодішнього нашого мистецько-культурного життя, хоч у той час були й інші визначні мистецькі осо-

бистості, які не раз перевершали його глибиною таланту і розмахом, згадаймо хоч би Івана Труша, Олексу Новаківського, Петра Холодного Старшого. Проте ні один із згаданих мистців не поєднував в одній особі стільки талантів — мистця, організатора, критика і теоретика мистецтва. А передусім, усе, що він робив, мало широкий діапазон актуальних у тодішньому мистецтві ідей, справді світове тло. Але розгляньмо ті ділянки його творчості.

Як мистець, Ковжун передусім майстер книги. Хоч він і малював картини, стінописи і інші речі, справжнім володарем був він у графіці. На маленькому клаптику паперу вмів він вичаровувати найбагатші форми, скомпоновані з великою культурою і смаком, модерно. До його приходу книжка оздоблювалася будьяким рисунком чи орнаментом, добрим на полотні, але невмісним на папері. Тут Ковжун витворив певні тверді закони і вимоги для оформлення книжки, що були новиною в графіці не тільки українській. Виставлені на закордонних виставках, ті його графічні речі притягали глядача своєю живістю форм, досконало скомпонованих, своїм українським, майже екзотичним характером, культурою шрифту, що в ньому Ковжун був майстром не меншим за Нарбута. Пригадується, яке враження викликали його книжні знаки (екслібриси) на виставці слов'янського екслібрису у львівському Оссолінеумі в 1929 році. Завдяки Ковжунові, український відділ побивав усі інші, що одногосно признавала й польська преса. Пізніше він за свої екслібриси отримав перші нагороди на виставці в музеї в Лос Анджелес, де щороку відбувався міжнародній показ. Своїми досконалими обкладинками оздобив він видання різних творів Франка, Черемшини, Тичини, Олеся, молодих поетів, далі різні пропам'ятні видання, передусім „Червоної Калини”. Гарна обкладинка стала просто вимогою кожної книжки і це стимулювало видавничо-мистецький рух, тут побіч Ковжуна почали працювати Р. Лісовський, М. Бутович і молодші графіки, які винесли це мистецтво на інтернаціональну арену.

Ця мистецька творчість тісно була пов'язана з організаційною. Ковжун був співтворцем „Гуртка Діячів Українського Мистецтва”, що в рр. 1922-26 улаштував чо-

тири виставки. Пізніше, коли почалося природне для кожного покоління розмежування між „старими” і „молодими” (не так віком, як творчими методами і поглядами), навколо Ковжуна об’єдналася спочатком 30 рр. група мистців з більш модерними поглядами на мистецтво і створила АНУМ — Асоціацію Незалежних Українських Мистців. АНУМ була не так організація, як форум виміни мистецьких ідей; її ядро творили, крім Ковжуна, мистці Я. Музикова і М. Осінчук — обоє традиціоналісти на візантійській основі — та автор цих рядків. Здобутком цього об’єднання був десяток виставок, що притягнув до Львова все тоді творче в українському мистецтві — Архипенка, Масютина, Грищенко, Глущенко, Андрієнка, Дольницьку, і ін., нову мистецьку молодь, що студіювала в чужинних академіях та, врешті, й чужинних мистців. Свою душу вкладав Ковжун також у мистецький журнал-альманах „Мистецтво”, 5 випусків якого і для сьогодні залишаються зразковими. Рівень його був такий, що, за браком польського, в „Мистецтві” писали й мистці польські й жидівські, всіх їх притягав високий рівень і проблемність журналу. Ковжун також зредагував ряд монографій, до яких сам писав статті — Грищенко, Глущенко, Гец, далі він дав низку статей, м. ін. про О. Архипенка, М. Дольницьку, про італійських мистців, яких пізнав під час своєї подорожі до Італії 1930 р. тощо. Найважлишою справою уважав він слідкувати за діяльністю кожного видатнішого українського мистця і притягати його до співпраці. В час, коли мистці в радянській Україні ставали щораз більше ізольовані від загальних проблем мистецтва світового, Ковжун живо цікавився їх творчістю і заодно звертав увагу на їх творчі досягнення, особливо на школу монументалістів М. Бойчука, якого спочатку 30-х рр. уже добре притиснуто до стіни за його „контрреволюційне” мистецтво. До 1932-3 р., тобто до часу голоду в Україні, львівські мистці мали досить добрі зв’язки з мистцями Києва і Харкова, а редактор модерністичної „Нової Генерації” М. Семенко, в переїзді до Берліну в 1930 р., затримався у Львові і два дні і дві ночі просидів у Ковжуна на розмовах.

В Ковжуна критика і теоретика була одна основна риса: він думав категоріями всеукраїнськими і тому не визнавав ні мистецтва радянського, ні галицького, ні еміграційного, ні ще якогось іншого. Для нього існувало тільки мистецтво українське, яке могло собі мати різну тематику, стилі, замишування, та що, власне, завдяки тій різноманітності ставало цікавим. Тільки одне питання ставив він: чи даний мистець має у своїй творчості щось таке, за що його можна назвати мистцем українським? Навіть, коли якийсь мистець починав творити зовсім новими, модерними методами, Ковжун у його стилевих ознаках шукав рис, які чимсь єднали б його з великою мистецькою традицією України. Сам переконаний модерніст, він з найбільшим подивом ставився до української ікони, вважаючи, що в ній є всі ті проблеми форми і кольору, які пробували тоді розв'язати чільні мистці світу. Ось чому і його власне мистецтво, і очолюваний ним рух АНУМ-у були поважним мистецьким рухом, що корінився в наших традиціях. І ось чому він належить до ключевих постатей українського мистецтва.

Про творчість Ковжуна вже дещо видано, Василь Мясютин у 1939 р. у вересневому, вже воєнному, числі берлінського журналу „Гебравхсграфік” дав про нього статтю з багатьома репродукціями, автор цієї статті в 1942 р. випустив у Львові окрему невелику монографію, писав про нього і Микола Голубець. Але це ще небагато. Щастям його є те, що його твори утривалені в тисячних відбитках видань. Останніми роками звернули увагу на творчість Ковжуна і мистці в Україні, і про нього було вже кілька несміливих згадок, зате помітний вплив його графіки на творах деяких мистців. Все це є доказом того, що його мистецтво далі живе і творче.

С. Гординський